

IRÁNYZATOK AZ EURÓPAI FELNŐTTKÉPZÉSBEN

„Maga most tévedett – mondta a pap –, pedig nem buta ember, hány iskolája van?
Az nincs sok – felelte Pintér. – Egyébként pedig nem buta itt senki,
csak úgy kényelmesebb, ha nem mutatja”
(Tar Sándor: A mi utcánk)

SOKAT UTAZTAM AZ ELMÚLT TÍZ ÉVBEN az egyik felnőttoktatással foglalkozó civil szervezet, a Nyitott Képzések Egyesület¹ képviselőjeként. A különböző nyugat-európai politikai és szakmai szervezetekben senki sem tudta biztonsággal azonosítani a kelet-európai rendszerváltás sebességét, meghatározó személyiségeit, a civil szervezetek szerepét, ezért a kilencvenes évek elején, amikor még nagyon nyitott volt Európa, szívesen láttak bennünket, magyar szakembereket. Így vehettem részt különböző témájú, hosszúságú, rendű és rangú felnőttoktatási konferenciákon, képzéseken, így szerezhettem tapasztalatokat több, mint tíz európai országban.

A felnőttoktatás európai uralkodó áramlataira vonatkozó számos alábbi megjegyzésem nem kutatási eredmények ismertetése, hanem sokkal inkább egy „utazó” megfigyeléseinek bemutatása. Szorongva térek el a hazai neveléstudományban ismert nevelélméleti modellek leírására alkalmazott szak kifejezések használatától, de úgy érzem, az általam bemutatott „főáramok” alkalmasabbak lesznek mondanivalóm kifejtéséhez.

A szél Nyugatról fúj

Az 1990-es évek felnőttoktatásában az uralkodó szél Nyugatról fúj Kelet felé. A meghatározó szakmai áramlatok, felnőttoktatási filozófiák, oktatásszervezési víziók a nyugat-európai országokból érkeztek hozzánk. A nyolcvanas évekhez viszonyítva szinte elenyésző volt a kelet-közép-európai és a déli régió hatása mind a magyar felnőttoktatás elméletére, mind pedig annak gyakorlatára. Természetesen elsősorban a „nyugati” kollégáknak, kutatóknak kellene arról nyilatkozniuk, hogy érkezett-e hozzájuk új, markáns felnőttoktatási üzenet, filozófia a rendszerváltások elmúlt éveiben Kelet-Közép-Európából – és konkrétan Magyarországról. Megfigyeléseim és tapasztalataim szerint Keletről Nyugat felé nem jutott el ilyen irányú szellemi üzenet, újító hozzájárulás. A felnőttoktatási modellek, módszerek meglehetősen egyirányú mozgása a pénzsegélyek, ipari beruházások mozgását képezte le. Néhány

¹ A Budapesti Fővárosi Bíróság 1989-ben, 212-es nyilvántartási számon jegyezte be ezt a társadalmi szervezetet, amely alapszabályában – többek között – a hazai felnőttoktatás korábbi elméletének és gyakorlatának megújítását tűzte ki céljává.

vezető kutatónak megjelentek publikációi e régióból, de a felnőttoktatás napi gyakorlatát, megújult terminológiáját és elméletét a nyugatról keletre tartó szellemi hatások határozták meg.

Az elmúlt évtized felnőttoktatásának szakmai áramlatai

A továbbiakban a többi európai ország állampolgárainak, szakembereinek általános szóhasználatát, gondolkodását követve, különösebb differenciálás nélkül „Keletnek” nevezem a kelet-közép-európai országokat, s a mindennapi hazai szóhasználat szerint „Nyugatnak” az Európai Unió országait. A felnőttoktatás területén szerzett ismereteim ugyanis megegyeznek a pénzügyi szakemberek tapasztalataival, amelyek szerint „a külföldi befektetők összemosnak bennünket más közép-kelet-európai országokkal, hisz az erre specializálódott befektetési alapok együtt kezelik a régiót.”²

A továbbiakban Schulze³ (1992) kilencvenes években végzett kultúrtörténeti vizsgálódásai során használt elemzési módszerét követem. Az 1990-es évek felnőttoktatását átmeneti állapotok sorozatának tekintem, s a legfőbb tendenciákat, a közgondolkodást és a napi cselekvést dominánsan meghatározó „főáramokat”, „uralkodó szélirányokat” írom le.

Természetesen az összes alább leírt „főáram” sajátos nevelési koncepció-egyveleg, amely megtalálható valamennyi európai ország felnőttoktatásában. Az országok, illetve a régiók közötti eltéréseket a „főáramok” országonként eltérő jelentősége, súlya, illetve adott ország felnőttoktatásának elméletére és gyakorlatára kifejtett hatása adja. A főáramok egymáshoz való viszonya, az ezeknek megfelelően kialakított prioritások jelennek meg a helyi oktatáspolitikai koncepciókban, az intézmények menedzsmentjének döntéseiben és az osztálytermekben.

A három főáram:

A/ A *tanulási folyamat* fontosságát hangsúlyozó, nyugati főáram. Üzenete: az oktatási intézmények világában tett „látogatás”, a tudás megszerzésének élmenye a fontos.

B/ A *tanár szerepét*, a *tanítás* aktusának fontosságát előtérbe helyező, keleti főáram. Üzenete: a mester, a tanár bölcsessége, a tanítás színvonala a fontos.

C/ A *vizsgáztatás* és a *tudás lemérésének* jelentőségét kiemelő, eredménycentrikus, Keleten és Nyugaton egyaránt fellelhető főáram. Üzenete: a mérhető, versenyztetett tudás, az eredmény a fontos.

A továbbiakban a három főáram főbb jellemzőit, s egymáshoz való viszonyát vizsgálom azzal a céllal, hogy felvázoljam a magyar felnőttoktatásban zajló új folyamatokat.

A nyugati főáram hatása

² Járai Zsigmond pénzügyminiszter is így nyilatkozott a közelmúltban a Magyar Hírlap hasábjain (1998. augusztus 19.)

³ Gerhard Schulze: Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt/New York:Campus Verlag,1992.

A nyugati „főáram” célrendszerét a tanulás során megszerezhető élmény elsődlegessége jellemzi. A felnőtt tanulók jó közérzete, az oktatási helyszíneken szerzett pozitív élmények a fontosak. Az oktatási verseny szabályai, követelményei a meghatározók: a vevőért, a tanulóért harcolunk, aki pénzt hoz az oktatásba. A tanár partner, beszélgetőtárs, előre eltervezett programok, komplett oktatási „csomagok” pontos, szakszerű végrehajtója; képzett „eladó”, aki mindig tudja, melyik „áruhoz” nyúljon. A segédanyagok mindenekfelett esztétikusak, az általuk közvetített tudás könnyen elsajátítható. A feladat az, hogy minden lehetséges módon szolgáljuk ki a tanulót, hiszen ő a „vásárló”. Az oktatási kellékeknek, helyszíneknek szervezethez, szakszerűséghez kell sugallniuk, követniük kell az „élmény-piac”⁴ többi helyszínének (éttermek, mozik, bevásárló központok stb.) stílusát.

A hazai felnőttoktatás fentiek szerinti gyökeres átalakulása az 1990-es évek elején a vállalkozói, gazdasági szektorban kezdődött el. A szocialista gazdálkodó szervezetek, s az azokat kiszolgáló felnőttoktatási részlegek egyik napról a másikra eltűntek, összeomlottak, vagy átalakultak. Megjelentek a magáncégek, a külföldi dominanciájú vegyes vállalatok, amelyek egy teljesen új oktatási piacot hoztak létre. Rövid időn belül új stílust gyökereztettek meg a magyar felnőttoktatásban. A nyugati főáramnak megfelelően oktatási programjuk a felnőtt munkaerő tanulási folyamatának menedzselését állította a középpontba. Így felnőttoktatási programjuk egésze ennek a célnak megfelelően rendeződött át. A hazai tankönyvek helyett megjelentek a nyugati taneszközök, kiépült egy új, színvonalas oktatási infrastruktúra, maguk által elkészített vagy behozott, lefordított tananyagokkal kezdtek el dolgozni, s kiképeztek egy új oktatói gárdát. A felnőtt tanuló a szocialista dolgozók oktatási intézményeinek „iskolapadjaiból” átvált egy nyugati felnőttoktatási rendszer számítógépei mellé. A tanulás immár nem kötelező feladat, „szocialista vállalat”, hanem élmény, az UNESCO V. Felnőttnevelési Világkonferenciáját idézve, valóban kulcs a XXI. századhoz – legalábbis azon szerencsések számára, akik ezt támogató munkaadókhoz kerültek.

Az oktatási vállalkozások szférájában a leglátványosabb felnőttoktatási átalakulás a *nyelvoktatásban* történt. Ezeken a képzéseken jelentek meg legelőször a legkorszerűbb módszerek, taneszközök, valamint a kiscsoportos oktatási formák.

Általában a vállalkozóvá válást segítő képzéseket tekintik a hazai felnőttoktatás igazi sikerágazatának. Bár valóban ezeken a képzéseken forgott a legnagyobb pénz, azokkal értek egyet, akik szerint a hazai vállalkozók nem a formális képzéseken, tanfolyamokon tanultak meg vállalkozni, hanem egyéni tanulással, illetve informális tanuláson keresztül. Ezért ezt a harmadik főirányhoz sorolom.

A hazai felnőttoktatásban az állami szektoron belül a legkomolyabb változás a nyugati hatásra, nyugati minták szerint kiépített munkanélküli átképzési rendszerben zajlott. Bár nagy előrelépésnek tartom ezt a fejlesztést, azt tapasztaltam, hogy a hazai szocialista iskolai nevelés keretei között felnevelt munkanélküli sajnos csak korábbi iskolai tapasztalatai szerint képes a tanulásról gondolkodni, és ennek megfelelően cselekedni. Így a nyugati főirány szerinti oktatás, különösen az alacsony iskolázottságú tanulók esetében kevésbé sikeres. A munkanélküliek átképzésének területén – összehasonlítva a nyelvoktatással – nem a tanulók és az oktatásszervezők

⁴ Schulze az élmények társadalmáról beszél.

szükséglete kényszerítette ki az innovációt, hanem a politikai szektor, s a hatalmas, viszonylag könnyen megszerezhető nemzetközi pénzalapok.

A keleti főáram

Ezen iránynak a legfőbb jellegzetessége: a mester, a tanár, az átadott tudás mélysége és minősége a fontos. A tanár, a felnőttoktató a legfontosabb szereplő, az ő tudása, személyisége a meghatározó, hiszen alig állnak rendelkezésére tanulást segítő eszközök. A tanóra a tanár „színháza”, ahol egyszemélyes szereplőként mindent ő játszik. Az ő tudását, a tanár diktálta jegyzeteket kell megtanulnia a tanulónak. A tanulás a tanár által irányított, vezényelt munkafolyamat.

Jelenleg az oktatás szinte valamennyi formája a magas belső tanári motivációra épül, egyébként kártyavárként omlana össze az oktatási rendszer. *Halász Gábor*⁵ az oktatási szektor feladat ellátása szabályozásának reformját sürgető írásában a tanári szereppel kapcsolatban így fogalmazott: „Olyan hivatásról van szó, amelyet csak szakmai autonómia birtokában és belső meggyőződéstől hajtva lehet eredményesen üzni...” Nos, az elmúlt tíz évben nem a tanulók problémáival, hanem a tanárokkal és a tananyaggal foglalkoztunk Magyarországon. A legkevesebb szó esett a felnőtt tanuló tanulási élményeiről. Számtalan konferencián – például a nyelvtanulás területén – még a tanulási kudarcokat is a tanárok, illetve az alkalmazott módszerek hiányosságaiként elemezték. A felnőtt tanuló tanulási problémáinak feltárására csak 1997-ben kaptam az első felkérést valamelyik nyelviskolától. Képzett nyelvtanárokkal beszélgetve rájöttünk, alig tudjuk, hogy mit is csinálnak a felnőttek a tantermen kívüli nyelvtanulás során.

Észak-Angliában részt vettem egy munkásképző tanfolyam néhány óráján. A legnagyobb meglepetésemre *az alacsony iskolázottságú felnőtt férfiakkól álló csoport hosszan elbeszélgetett saját tanulási élményeiről, kudarcairól*. Hasonló hazai tapasztalatokra nem tettem szert.

Az eredmény-centrikus főáram

Az egyéni boldogulás, a kelet-európai rendszerváltás túléléséhez a legfontosabb a tanultak gyors elsajátítását, szinte azonnali felfogását, megemésztését igénylő, az eredményre koncentráló főáram volt.

Egyik speciális csoport, *az alacsonyan iskolázott felnőttek* egy része minden eddigénél szorosabb kapcsolatba került a tanulással. Őket profit-orientált munkaadók gyorsan, a lehető legerőszakosabban, de a lehető leghatékonyabb módon betanították az adott új, többnyire egyszerű és mechanikus munkafeladatok elvégzésére. Bizonyítványra, béremelésre, tankönyvekre, jogokra nem tettek szert, viszont alacsony bérezésű, de viszonylag biztonságos munkahelyeket kaptak.

A legsikeresebb tanulási eredményeket a hazai vállalkozók tudják felmutatni, akik egyéni tanulással, innen-onnan, de képesek voltak összeszedni egy működő, hasznos tudást saját vállalkozásuk fenntartásához. A változások gyorsasága, például a hazai új jogszabályok nagy száma miatt nem lehetett kialakítani valódi, jól felépített, szak-

⁵ Halász Gábor: Lehet-e növelni a tanári béreket? In: HVG, XX. Évfolyam 33. (1004.) sz. 1998. augusztus 22. p. 48.

szerű képzéseket. Az információk átadása a szocializmusban jól ismert író-olvasó találkozók logikája szerint történt. A jogszabályok szerzőivel vagy az adójogszabályok készítőivel, vagyis a „tűz közelében lévőkkal” szervezett, egynapos „képzések” sikeresebbek voltak, mint a több év alatt kialakított nyugati vállalkozóképzők.

A nyitott- és távoktatás terén szerzett tapasztalataim azt mutatják, hogy a tanár erőfeszítéseit háttérbe szorító, a tanulásra koncentráló, otthon zajló tanulási helyzet a felnőttek számára itt, Kelet-Európában még meglehetősen szokatlan. Az egyénileg megszerzett, egyénileg ellenőrzött, s magányosan megünnepelt tudás, esetleg az Interneten „feladott” sikerélmény még hosszú ideig nem lesz tömeges tapasztalat ebben a régióban.

Álmok a magyar felnőttoktatás fejlődésének új irányairól

A hazai oktatási piac megerősödik, és öt-nyolc éven belül versenyképes cégeket tud kiküldeni az európai piacokra. Kialakul egy új, komplex foglalkoztató-képző hálózat és szolgáltató piac az alacsony iskolázottságú felnőttek és a funkcionális analfabéták számára. Megteremtődnek a feltételek az iskola rendszerű oktatásból kimaradók, valamint a romák oktatásához. A felnőttek, bízva magukban, elkezdnek idegen nyelveket tanulni. Megszületik egy új intézményhálózat az idős lakosság tanulási szükségleteinek kielégítéséhez. Lesznek hazai felnőttoktatási kutatók és kutatások. Lesz nyitott képzés; mindenki által ismert szakmai evidencia lesz, hogy a felnőtt tanuló részt tud venni a neki szánt képzéseken, és beleszólhat saját tanulásának legfontosabb kérdéseibe: a tanulás helyszínébe, a tanulás sebességébe, az alkalmazott módszerekbe, a tananyag összeállításába, az értékelésbe és a tanárok kiválasztásába.

PORDÁNY SAROLTA